

Yükseköğretimin Finansmanı: Türkiye’de Öğrenci Eğilimleri Üzerine Bir Değerlendirme

Murat DEMİR*
Mahmut İNAN**
Fatih SARIOĞLU***

Öz

Türk yükseköğretim sisteminde kamu ve vakıf üniversitelerinin sayısı artarken mevcut üniversitelerin kapasiteleri de genişlemektedir. Bu dönüşümü ilerleme olarak değerlendirmek oldukça güçtür. Yükseköğretimin niteliğinin geliştirilebilmesi için kamusal finansmanın yanında yeni finansman kaynakları bulunması kaçınılmazdır. Yükseköğretimin finansmanının incelendiği bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin yükseköğretim hizmetlerinin finansmanı konusundaki eğilimleri Gazi, Harran ve Kırklareli Üniversitelerinde gerçekleştirilen bir alan araştırması ile tespit edilmeye çalışılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin yaklaşık 1/3’ünün yükseköğretimin finansmanına öğrencilerin gelir düzeylerine göre katılımlarını destekledikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Politikası, Yükseköğretimin Finansmanı, Kullanıcı Harçları, Kamusal Mallar, Yarı Kamusal Mallar, Dışsallıklar, Gelir Dağılımı Etkileri

Financing of Higher Education: An Assessment on Student Trends in Turkey

Abstract

The number of public and foundation universities has increased and the capacity of existing universities has also expanded in the Turkish higher education system. However it is difficult to evaluate this transformation as a progress. Finding new sources in addition to public financing is inevitable to ensure quality improvement

*Doç.Dr., Harran Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, muratdemir26@hotmail.com

**Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, mahmutinan65@hotmail.com

***Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Maliye Bölümü, sarioglu73@hotmail.com

in higher education. The present study examined financing of higher education and tried to assess students' trends through a field survey on the financing of higher education services in Gazi, Harran and Kırklareli Universities. The findings pointed out that approximately one third of students support students' participation in financing of higher education based on their income level.

Keywords: *Educational Policy, Financing of Higher Education, User Fees, Public Goods, Semipublic Goods, Externalities, Income Distribution Effects*

JEL Classification Codes: *H230, H410, H420, H440, I220, I240, I280*

Giriş

Nitelikli insan gücü ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel belirleyicilerinden biridir. İnsan gücünün kalkınma sürecinin gereklerine uygun bir biçimde hazırlanmasında eğitim-öğretim hizmetleri ve eğitim-öğretim politikaları son derece önemlidir. Bu nedenle ekonomik ve sosyal boyutlarıyla eğitim-öğretim konusu hemen her dönem önemli bilimsel çalışma alanlarından biri olmuştur.

Doğal kaynaklar bakımından yeterli zenginliğe sahip olmayan Güney Kore ve Japonya gibi bazı ülkelerin kısa sürede kalkınmasında ve küresel rekabette önemli bir noktaya ulaşmasında nitelikli beşeri sermaye birikiminin katkısı yadsınmaz. Hiç kuşkusuz bu birikimi ortaya çıkaran ve geliştiren en temel araç eğitim olmuştur. Önemli doğal zenginliklere sahip olunması durumunda bile bu zenginliklerin bilgi ve teknolojiye dönüştürülerek endüstrinin kullanımına sunulması süreçlerinde eğitim-öğretim yine temel araç durumundadır.

“Bilgi” ve “yüksek donanımlı insan gücü” küresel rekabette hemen hemen bütün ülkelerin üzerinde önemle durdukları kavramlardır. Gelişmiş ülkelerde 2009 yılındaki kriz öncesi eğitim bütçesi büyüklüklerine ulaşılmaya çalışılırken gelişmekte olan ülkelerde ise eğitim-öğretime (özellikle yükseköğretime) duyulan talebin hızla arttığını ve sürekli çeşitlendiğini söylemek mümkündür. 1998-2010 yılları arasında OECD ve G20 ülkelerinde yükseköğretim mezunlarının dağılımında ABD, Japonya, Rusya, Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin oranı azalırken BRICS ülkeleri ile Endonezya ve Türkiye'nin payı artmıştır. Öyle ki 2020 yılına gelindiğinde Çin'deki yükseköğretim mezunlarının ABD'nin 25-64 yaş arasındaki çalışma gücüne sayıca eşitleneceği öngörülmesi yapılmaktadır (OECD, 2012/5: 1). Eğitilmiş işgücü, global işgücü piyasaları tarafından hızlı bir şekilde istihdam edilmektedir. Tüm dünyada teknik eğitimli işgücüne talep, toplam işgücüne olandan çok daha hızlı artmaktadır. Bu nedenlerle eğitim; hedefleri, talep yapısı ve özellikle de kullandığı kaynaklar bakımından son derece önemli bir büyüklüğe ulaşmış bulunmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında eğitim ve sağlık gibi sosyal içerikli harcamalar üzerinde büyük baskılar bulunmaktadır. Eğitimin toplumsal ve ekonomik bakımdan vazgeçilemez öneme sahip olması ve eğitime tahsis edilen kaynakların büyüklüğü bunların rasyonel şekilde kullanılması zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

Eğitim harcamaları nasıl bir kurgu ile yapılmalıdır? Hangi eğitim kademesine ne kadar kaynak aktarılmalıdır? Eğitim harcamalarının finansmanında alternatif modeller neler olmalıdır?

Yukarıdaki sorulara verilecek cevaplar üzerinde önemli tartışmalar yaşanmaktadır. Kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu, eğitimde ve gelir dağılımında bölgeler arası

eşitsizliklerin çok yoğun yaşandığı ülkelerde bu sorulara cevap bulmak çok daha güçleşmektedir. İzlenen isabetsiz eğitim-öğretim politikaları ve finansman modelleri ise çoğu zaman mevcut durumu iyileştirmekten çok olumsuzlukların daha da derinleşmesine yol açmaktadır.

Yüksek katma değer üreten yeni dönemin üretim teknolojilerini ve işgücünü oluşturacak ve işletecek önemli dinamiklerden birisi yükseköğretimdir. Yükseköğretimle büyüme arasında önemli doğrusal bir ilişkinin geçerli olduğu ekonomi literatüründe genel kabul görmektedir.¹ Yükseköğretime olan yoğun toplumsal talebin yanısıra söz konusu kabul ve Uzakdoğu’dan kimi içsel büyüme temelli kalkınma modelleri beşeri sermaye yatırımlarını politika belirleyiciler bakımından da önemli hale getirmiştir.

Bu çalışmada genel olarak dünyada yükseköğretimin finansmanı konusu izah edildikten sonra gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’nin yükseköğretimi finansman yöntemi ele alınacak ve yükseköğretim hizmetinin nitelik ve nicelik yönünden geliştirilebilmesi için ampirik bir çalışmanın bulguları doğrultusunda bir finansman modeli denemesine girişilecektir.

1. Kamusal-Yarı Kamusal Mal ve Hizmet Teorisi

Kamu ekonomisi teorisinde üzerinde önemle durulan başlıklardan biri de mal ve hizmetlerin “kamusal” niteliğinin tanımlanması ve tam kamusal mal ve hizmet ile yarı kamusal mal ve hizmet ayırımına ilişkin yapılan değerlendirmedir. Tam kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde bir rekabet söz konusu olmadığı gibi (non-rival) tüketimden mahrum bırakma durumu da söz konusu değildir (non-excludable). Bu tür mal ve hizmetlerden elde edilen faydaların bireyler arasında bölüştürülmesi de mümkün değildir. Faydası bölünemeyen ve dolayısıyla fiyatlandırılması teknik olarak mümkün olmayan tam kamusal mal ve hizmetlere tipik örnekler adalet ve savunma hizmetleridir. Tam kamusal mal ve hizmetlerde tüketimden mahrum bırakamama, bu hizmetlerden kimin ne düzeyde faydalandığının bilinmemesi ve bir fiyatlandırma yapılamaması gibi temel sorunlar söz konusu mal ve hizmetlere ilişkin bedavacılık (free-rider) sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu temel sorun ilgili mal ve hizmetlerin piyasa mekanizması tarafından sunumunu imkânsız kılmaktadır. Diğer yandan bu mal ve hizmetler sahip oldukları yoğun dışsallıklar ile toplumsal bakımdan da büyük önem taşımaktadır (Musgrave ve Musgrave, 1989; Samuelson, 1954; Stiglitz, 1988; Buchanan, 1987).

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin ise tüketiminde bir rekabet olduğu gibi teorik olarak bedelini ödemeyenler bu mal ve hizmetlerin tüketiminden mahrum bırakılabilirler. Söz konusu mal ve hizmetlerin faydasının bireylere bölünebilmesi ve dolayısıyla fiyatlandırılabilmesi de aynı şekilde mümkündür. Diğer bir anlatımla tam

¹Eğitim-ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda bkz: Machlup, F. (1970), *Education and Economic Growth*, New Jersey: University of Nebraska Press; Psacharopoulos, G. (1984), “The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons”, içinde: J.W. Kendrick (Ed.), *International Comparisons of Productivity and Causes of the Slowdown*, Cambridge, MA: Ballinger/American Enterprise Institute, 335-357; Becker, G.S. ve Tamura, R. (1990), “Human Capital, Fertility and Economic Growth”, *Journal of Political Economy*, 98(5), 12-37; Doyle, C. ve Martin, M. (1994), “Education, Externalities, Fertility and Economic Growth” *Education Economics*, 2(2), 129-168; Güngör, N.D. (1997), “Education and Economic Growth in Turkey 1980-1990: A Panel Study”, *METU Studies in Development*, 24(2), 185-214; Blaug, M. (Ed.) (1992), *The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education*, Cambridge, Edward Elgar Publishing Limited; Hanushek, E.A. (2010), *Ludger Woessmann Education and Economic Growth*, Amsterdam: Elsevier.

kamusal mal ve hizmetler için geçerli olan kısıtların pek çoğu yarı kamusal mal ve hizmetler için geçerlilik taşımamaktadır.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin ayırt edici özelliği bu hizmetlerden yararlananlara doğrudan sağladıkları faydanın yanında, diğer toplum üyelerine sağladıkları ilave yararlarıdır. Bu durum, en belirgin şekilde özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinde ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde toplumsal faydanın yanında bireysel faydanın da yüksek olduğu eğitim hizmetleri (özellikle yükseköğretim) ve eğitimin finansmanı üzerinde durulmaktadır.

1.1. Eğitim Hizmetlerinin Kamusal Niteliği

Günümüzde hemen hemen tüm dünyada eğitim (ve sağlık) diğer tüm mal ve hizmetlerden ayrı olarak ele alınmaktadır. Bu mal ve hizmetler, kamusal niteliği farklı boyutlarda değerlendirilmekle beraber kısmen veya tamamen kamu sektörü tarafından üretilmekte, finansman modelleri ile ayrı bir inceleme alanı olarak öne çıkmaktadır. Eğitim-öğretim hizmetlerinin üretilmesinde yaşanan sorunlar çoğu zaman bu hizmetlerin yol açtığı pozitif dışsallıklar temelinde tartışılmaktadır.

Eğitimin kamusal niteliği nasıl yorumlanmalı ve eğitim hizmetlerinin sunumunda devlet hangi gerekçelerle sorumluluk üstlenmelidir?

Yarı kamusal mal ve hizmetlerde piyasa ekonomisinin işleyişi bakımından fiyatlandırılması mümkün olmayan bir toplumsal faydanın varlığını tekrar işaret etmekte fayda vardır. Yarı kamusal mal ve hizmetler ile ortaya çıkan dışsallıklar ve toplumsal fayda piyasa ekonomisi bakımından bir anlam taşımamaktadır. Piyasa mekanizması fiyatlandırılabilen ve pazarlanabilen mal ve hizmetlerin üretimine yönelerek sözgelimi eğitimden doğrudan fayda sağlayanların (eğitim hizmetinin fiyatını ödemeyi kabul edenlerin) taleplerini karşılamaktadır. Bunu aşan dışsal fayda, başka bir ifadeyle toplumsal talep konusunda ise herhangi bir sunum yapılmamaktadır. Kamu sektörü, işte bedeli ödenmediği için piyasa mekanizması tarafından eksik üretimle sonuçlanan durumu (karşılanmayan pozitif dışsallığı) telafi etmek üzere eğitim hizmetlerinin sunumu ve finansmanında aktif görev almaktadır.

Eğitim hizmetlerinin sunumunda ve finansmanında kamu sektörü sorumluluğunun düzeyi ne olmalıdır?

Bu soruya verilecek cevap mal ve hizmetlerin toplumsal fayda düzeyine göre nasıl ele alındığına göre değişmektedir.

Eğitim-öğretim hizmeti ile elde edilen faydalar “doğrudan ve dolaylı faydalar” veya “özel ve sosyal faydalar” gibi sınıflandırmalarla ele alınmaktadır. Eğitim hizmeti alan bireyin eğitimden elde ettiği kişisel özel faydalar “doğrudan faydalar”, eğitimin ortaya çıkardığı olumlu dışsallıklar ile oluşan ve bir bütün olarak toplumun yararlandığı sosyal faydalar ise “dolaylı faydalar” olarak nitelendirilmektedir (Cohn ve Geske, 1990: 57).

Eğitim hizmetlerinin pozitif dışsallıkları ve beraberinde ortaya çıkan toplumsal fayda (dolaylı faydalar) her eğitim kademesinde aynı düzeyde midir?

Hiç kuşkusuz temel eğitim ile yükseköğretimden elde edilen bireysel fayda ve toplumsal faydalar arasında esaslı farklılıklar bulunmaktadır. Eğitim hizmetlerinin kamusal niteliği ve toplumsal faydası kimi durumlarda çok belirgin bir biçimde ortaya çıkarken bazı durumlarda tartışmalı hale gelmektedir. Eğitimde sosyal faydanın eğitim düzeyine göre farklılaştığını; eğitim düzeyi yükseldikçe (temel eğitimden yükseköğretime gidildikçe) sosyal faydanın azaldığını, özel faydanın ise arttığını söylemek mümkündür. Özellikle sosyal faydanın üst düzeyde olduğu temel eğitim söz

konusu olduğunda eğitim hizmetinin kamusal niteliği üst düzeydeyken özel faydanın daha yoğun olduğu ileri eğitim kademelerinde, özellikle yükseköğretimde, eğitimin kamusal boyutuyla birlikte özel hizmet niteliğinin de var olduğu kabul edilmektedir.

Pozitif dışsallıklar şeklinde ortaya çıkan sosyal faydaları ile temel eğitim tartışmasız bir kamusal hizmet niteliğindedir ve finansmanı başta olmak üzere temel eğitime ilişkin talep ve beklentiler kamu kesimince karşılanmaktadır. Birçok ülkede ve eğitim sisteminde temel eğitim konusunda bu yaklaşıma uygun bir yapının işler halde olduğu görülmektedir. Temel eğitim hizmeti için farklı modeller geliştirilmekle birlikte birçok ülkede söz konusu eğitim kademesinde devlet aktif bir rol üstlenmekte ve finansman başta olmak üzere sistemin tümü üzerinde belirleyici olmaktadır.

1.2. Yükseköğretimin Kamusal Bir Hizmet Olarak Sunumu

Teorik değerlendirmelerin önemli bir kısmında yükseköğretimden sağlanan sosyal faydanın özel faydanın gerisinde kaldığı belirtilmektedir. Bu tespit eğitim hizmetlerinin finansmanına ayrılacak kaynakların tahsisi bakımından büyük önem arz etmektedir. Ne var ki, yükseköğretim konusunda gerek kuramsal değerlendirmelerde gerekse finansman başta olmak üzere uygulamaya dönük birçok hususta, temel eğitimin aksine, ülkelere göre önemli farklılıklar görülmekte, devletin rolü ve yerine ilişkin yoğun tartışmalar yaşanmaktadır.

Yükseköğretim hizmetlerinin kamu ve özel kesim için ekonomik ve sosyal nitelikli faydaları özetle aşağıdaki Tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1: Yükseköğretimden Elde Edilen Faydalar

	Kamu	Özel
Ekonomik	Artan vergi gelirleri	Yüksek ücret düzeyleri
	Yüksek verimlilik	Yüksek istihdam düzeyleri
	Tüketim artışı	Yüksek tasarruf düzeyleri
	İşgücünün esnekliğinin artması	Çalışma koşullarının iyileşmesi
	Mali destek miktarlarında azalma	Uzmanlaşma/personel hareketliliğinin artması
Sosyal	Suç oranlarında azalma	İyileşen yaşam ve sağlık koşulları
	Kamu hizmetlerinin niteliğinde ve niceliğinde gelişmelerin olması	Daha güvenli bir gelecek
	Kent yaşamına uyumun kolaylaşması	Rasyonel düşünen ve karar veren tüketici kitlesinin oluşması
	Toplumsal uyumun artması	Daha yüksek tatmin düzeyi
	Siyasetin kurumsallaşması	Ekonomik yapının kurumsallaşması
Ekonomik/ Sosyal	Kişisel gelişimle birlikte teknolojiye uyumun kolaylaşması	Kişisel zevk ve eğlencelere daha fazla vakit ayırma
	Kamu kesimi ve özel kesimde kurumların ve işletmelerin kurumsal kapasiteleri artar, toplumun geneli kamusal karar alma süreçlerini yakından izler, kamuoyu baskısı oluşturarak kamu politikalarını ve harcamalarını denetler, bütçe büyüklükleri toplumsal talep ve beklentiler dikkate alınarak hazırlanmaya çalışılır. Toplumsal kararların birçoğunda hem bireyler hem devlet rasyonelite temelinde alternatifler üretmeye çalışır.	

Kaynak: Bloom E.D., Hartley, M. ve Rosovsky, H. (2006), Beyond Private Gain: The Public Benefits of Higher Education. In: Forest, J.J.F.-Altbach, P.G. (editors): International Handbook of Higher Education. Part One: Global Themes and Contemporary Challenges. Springer, 300, tabloya bazı ilaveler yapılmıştır.

Tablo 1’den de görüldüğü üzere yükseköğretim hizmetleri kamusal boyutu kadar özel kesimi ilgilendiren, özel faydalar sunan niteliklere de sahiptir. Bu bağlamda devlet yükseköğretim hizmetlerinin sunumunda ve finansmanında neden aktif rol almaktadır? Friedman’a göre sermaye piyasalarındaki yetersizlikler, eksik bilginin varlığı, monopol oluşma ihtimali ve pozitif dışsallıkların varlığı devletin yükseköğretim hizmetlerinin sunumuna ve finansmanına müdahalesini zorunlu hale getirmektedir (Vališová, 2009: 112).

Yükseköğretimin finansmanı politikalarına yön veren kriterler “etkinlik” ve “adalet”tir. Yükseköğretimde etkinlik makro ve mikro düzeyde ele alınmaktadır. Makro düzeyde etkinlik sağlanmaya çalışılırken yükseköğretime ayrılan toplam kaynak miktarı üzerine yoğunlaşmakta, ürettiği ve tükettiği kaynaklarla bir bütün olarak sektörün sosyo-ekonomik yapı içindeki yeri ve önemi gözetilmektedir. Burada bir bakıma yükseköğretimde kullanılan kaynakların alternatif maliyetleri de belirlenmeye çalışılmaktadır. Mikro düzeyde etkinliğin sağlanması ise yükseköğretime tahsis edilen kaynakların eğitim-öğretim ile araştırma çalışmaları arasındaki dağılımını ve her iki alanda elde edilen çıktının niteliği üzerinde yoğunlaşmayı gerektirmektedir (Barrs, 1993: 718).

Yükseköğretim hizmetlerinin finansmanına kimin ne düzeyde katıldığı ve ne tür faydalar elde ettiği etkinlik temelinde değerlendirilirken katılan maliyetin ve elde edilen faydanın toplum katmanları arasında ne denli dengeli dağıtıldığı ise “adalet” temelinde incelenmektedir. Söz konusu değerlendirmelerin tümü, yükseköğretimin finansmanına doğrudan ya da dolaylı bir biçimde katılan öğrencilerin, ailelerin ve kamu kesiminin yükseköğretimden talep ve beklentileri üzerinden analiz edilmektedir.

2. Yükseköğretimin Finansmanı

21. yüzyılın başlarından itibaren gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere hemen hemen birçok ülke yükseköğretim sistemlerinde özellikle de finansman konularında önemli arayışlara girmiştir. Böylesi bir arayışı zorunlu hale getiren temel etkenlere bakıldığında özetle şunlar söylenebilir: Yükseköğretim kademesindeki öğrenci sayısında artış olmuştur; öğrenci başına öğrenim maliyetleri artmıştır; bilgi/teknoloji temelli üretim yapısı, nitelikli beşeri sermaye gereksinimini (ihtiyacını) ve bunu ortaya çıkaracak yükseköğretim talebini artırmıştır. Kamu bütçeleri bu talepleri karşılayamadığı gibi bütçe kesintileri söz konusu olduğunda öncelikle eğitim bütçelerinden fedakârlık edilmiştir. Artan küreselleşme eğilimleri kamu gelirleri üzerinde baskılar yaratırken kamu harcama düzeylerini de artırmış, bütçe büyüklükleri söz konusu kamu finansman sorunları temelinde şekillenmiştir. Neo-liberal iktisat politikaları ile kamu kesiminin genel ekonomik yapı içindeki yeri ve büyüklüğü yeniden sorgulanırken kamu sektörünün eğitim de dahil birçok alanı özel kesime bırakması yönünde genel bir eğilim söz konusu olmuştur. Yükseköğretime olan talebin artarak çeşitlendiği, ayrılan kaynakların ise giderek azaldığı böylesi paradoksal bir yapı kısa süre içinde işleyemez hale gelmiştir (Johnstone, 2009: 2).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin birçoğu için söz konusu olan bu sorunlar Afrika ülkelerinde çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. 1991 yılında toplam 2,7 milyon üniversite öğrencisine sahip Afrika ülkeleri 2006 yılına gelindiğinde 9,3 milyon öğrenciye ulaşmıştır. Yıllık yaklaşık %16’lık ortalama bir artışın söz konusu olduğu böyle bir genişlemenin sınırlı kamusal kaynaklarla karşılanabilmesi mümkün değildir. Bu yapının kamu kesimi eğitim harcama düzeylerine yansımaları da dramatik

olmuştur (The World Bank, 2010: 17). Söz konusu ülkelerde yükseköğretim harcamalarının GSYİH’ye oranı 0,60 ile OECD ortalamasının yaklaşık ¼’ü iken öğrenci başına yükseköğretim harcaması 2000 doların altındaki düzeyi ile OECD ortalamasının 1/7’sine dahi ulaşamamıştır.

Şu halde yükseköğretim hizmetlerinin finansmanına devlet ne düzeyde katkı sağlayabilir/ sağlamalıdır? Finansman yöntemlerinden hangisini tercih etmelidir?

2.1. Yükseköğretime Ayrılacak Kaynakların Düzeyinin Belirlenmesi

Bir ülkede yükseköğretimin finansmanına ayrılacak kaynakların düzeyi genellikle demografik özelliklere, milli gelir düzeyine ve yükseköğretimin maliyetine göre şekillenmektedir (Duran, 1987: 124).

2.1.1. Toplumsal Özellikler

Toplumsal özellikler yükseköğretime olan talebi ve dolayısıyla yükseköğretime ayrılacak kaynakların düzeyini belirleyen önemli bir değişkendir. Ancak eğitime ayrılan kaynakların büyüklüğü yapılan harcamaların verimliliğini her zaman garanti etmemektedir. Yükseköğretim çağında olan nüfusun büyüklüğü, öğrenci ve ailesinin yükseköğretim konusundaki algı ve bilgi düzeyleri, yükseköğretime girişin kolay olup olmaması, yükseköğretime bitirenlerin maaşlarında ne denli bir farklılık olduğu vb. gibi faktörler doğrudan doğruya yükseköğretime olan talebi ve ayrılacak kaynakların düzeyini etkilemektedir.

2.1.2. Milli Gelir Düzeyi

Milli gelir düzeyi hem devletin hem de kişi başına düşen gelir düzeyi üzerinden bireylerin yükseköğretim konusundaki tercihlerini ve dolayısıyla yükseköğretime ayrılacak kaynak miktarını etkilemektedir. Milli geliri ve kişi başına düşen gelir düzeyleri yüksek olan ve gelir dağılımında önemli sorunlar yaşamayan ülkelerde eğitime genellikle daha fazla kaynak ayrılmakta, kişi başına eğitim harcamaları da yüksek düzeylerde seyretmektedir.

2.1.3. Yükseköğretimin Maliyeti

Yükseköğretim hizmetlerinin maliyeti yükseköğretime ayrılacak kaynak konusunda belirleyici olan bir diğer önemli değişkendir. Yükseköğretimin devlete ve öğrenciye maliyeti söz konusu süreçte üretim fonksiyonunu şekillendiren en önemli faktördür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bütçe üzerinde ciddi kısıtların olması ve ortalama gelir düzeyinin düşüklüğü yükseköğretim konusunda en temel harcamaları bile güçleştirmektedir. Bu konuda siyasi otorite toplumsal talep ve beklentiler ile ilgili harcama kalemlerinin öncelikleri ve maliyetleri arasında bir sıralama yaparak bir tercihte bulunmaktadır.

Özetle yükseköğretim hizmetlerinin finansmanına kamu desteği; bütçenin genel yapısı, ülkenin yönetim şekli, eğitim hizmetlerinin toplum tarafından algılanış biçimi ve bu yöndeki toplumsal beklentiler gibi birtakım sosyal ve ekonomik etkenler doğrultusunda farklı düzeylerde gerçekleşmektedir.

2.2. Yükseköğretimin Finansman Yöntemleri

Yükseköğretim hizmetlerinin finansman yöntemleri temelde üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar doğrudan devlet tarafından finansman, kısmi finansman ve dolaylı finansman yöntemleridir (Duran, 1987: 122). Son yıllarda bu yöntemlerin karması olarak nitelendirilebilecek “hibrit model” de denilen bir yöntem ayrı bir finansman yöntemi olarak tartışılmaktadır.

2.2.1. Doğrudan Devlet Tarafından Finansman

Doğrudan devlet tarafından finansman yönteminde yükseköğretim hizmeti tam kamusal hizmet olarak değerlendirilmekte ve finansmanı vergiler yoluyla çok büyük ölçüde devlet tarafından karşılanmaktadır. Katkı düzeyleri farklı olmakla birlikte Türkiye de dahil olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede ve Norveç, İsveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde bu yöntem yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.2.2. Kısmi (Ortaklaşa) Finansman

Yükseköğretim hizmetinin yarı kamusal hizmet kabul edildiği kısmi finansman yönteminde devlet yükseköğretim hizmetini sunmakla birlikte finansmanın bir kısmını öğrencilerden aldığı harçlarla sağlamaktadır. Bu yöntemde finansman kaynağı olarak vergilerin payı düşük, harçların payı daha yüksektir. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerde bu yöntem yaygın olarak kullanılmaktadır. Bugün ABD ve İngiltere’de kamu ve özel sektör bankaları yükseköğretim öğrencilerini düşük faizle 10 yıldan 25 yıla kadar yükseköğretim kredileri için borçlandırabilmektedir. Borçların geri ödenmesinde mezunların ne düzeyde bir maaşla işe başladıkları esas alınmak suretiyle bir yapılandırılmaya gidilmektedir. Çok farklı modeller geliştirilmekle birlikte kimi durumlarda belli bir eşğin altında maaşla çalışmaya başlayanlardan herhangi bir geri ödeme talep edilmemektedir (Teker ve Teker, 2012: 303). Söz konusu model; öğrenci sayısındaki artışlara, öğrenci başına öğrenim maliyetlerindeki artışlara ve öğrenciyi kredileendirme maliyetlerindeki gelişmelere göre güncellenerek ekonomik, finansal ve sosyal yapıdaki değişimlere uyum sağlayacak esneklikte çalıştırılmaktadır (Barrs, 2003). Nitelikli emek ve öğrenci hareketliliğindeki artışla birlikte finansman kaynağının seçiminde kamusal olandan (vergi) özel olana (öğrenim ücretlerine) doğru bir geçişin söz konusu olduğu söylenebilir (Demange, Fenge ve Uebelmesser, 2014: 343).

Söz konusu finansman reformları yükseköğretimde reform çalışmalarına yön verecek önemli bir başlangıç noktasıdır. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerin yükseköğretim sistemlerinde başvurulan “borçlandırma” yönteminin; ortalama gelir düzeylerinin düşüklüğü, öğrencilerin uzun süre iş bulamamaları ve finansman/borçlandırma konularının koordinasyonunu ve takibini yapacak etkin bir mali idarenin kurulamayışı gibi olumsuzluklar nedeniyle işlemediği düşünülerek Türkiye için de bir alternatif yaratmayacağı değerlendirilmektedir (Shen ve Ziderman, 2008: 26-27).

2.2.3. Dolaylı Finansman (Kupon Yöntemi)

Dolaylı finansman yönteminin en belirgin özelliği, diğer iki yöntemde yükseköğretim hizmeti doğrudan devlet tarafından üretilmekte iken bu yöntemde yükseköğretim hizmetinin kamu kesimi yanında özel kesim tarafından da üretilebilmesidir. Burada devlet öğrencilere eğitim kuponları vererek onların istedikleri eğitim kurumundan hizmet alabilmelerine olanak sağlamakta, verdiği kuponlar aracılığıyla öğrencileri kredilendirmektedir. Kimi durumlarda ise söz konusu kuponlar hibe suretinde dağıtılmaktadır. Böylece yükseköğretim hizmetleri dolaylı bir biçimde devlet tarafından finanse edilmiş olmaktadır.

Özel öğretim kurumları başta olmak üzere nitelikli kamu eğitim kurumları için de söz konusu olan kupon yönteminin ilk olarak 1970’li yıllarda ABD’de kullanıldığı söylenebilir (North ve Miller, 1973: 136). Kupon yöntemini literatürde ilk kez ele alan Milton Friedman, yöntemin özellikle ilk ve ortaöğretim için uygulanabileceğini ifade ederek eğitimin gerektirdiği mali yükü toplumdaki ailelerin büyük bir kısmının

karşılama imkânının bulunması durumunda bu maliyeti doğrudan ailelerin üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Düşük gelirli aile çocuklarının kamusal fonlar ve özel yardım programları ile desteklenmesine ise itiraz etmemektedir (Friedman, 1962: 85-107). Nitekim kupon sistemi başlangıçta özellikle düşük gelirli öğrenciler için kurgulanan bir sistem olarak geliştirilmiştir. Sonrasında özel eğitim kurumları arasında bir rekabet yaratılması, kamu okullarının yükünün hafifletilmesi gibi nedenlerle bu sistemin kapsamı özel eğitim kurumları lehine genişlemiştir.

Kupon yöntemi, okul seçiminde ailelere geniş bir tercih hakkı tanınması nedeniyle kamu okulları da dahil olmak üzere eğitim kurumları arasında sıkı bir rekabete yol açarak hizmetin kalitesini geliştirdiği ve kaynak kullanımında etkinliği artırdığı gerekçesiyle bazı yazarlar tarafından savunulmaktadır (Parry, 1997: 309).

Kupon yöntemi eğitimin finansmanı üzerindeki bu olumlu etkilerine rağmen bazı yönlerden eleştirilmektedir. Eleştirilerin genellikle iki noktada yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan ilkinde, verilen kuponların kamu harcamalarında ve vergi yükünde bir artışa yol açabileceği üzerinde durulmaktadır. Zira kupon dağıtımının ailelerin gelir durumuna göre bir farklılaşmaya gidilmeden yapılması durumunda özel okulları tercih edenler de devlet tarafından verilecek kuponlarla finanse edilmiş olacaklardır.

Eğitim kuponlarının kimi durumlarda bireysel tercihlerde de birtakım sapmalara yol açabildiği ileri sürülmektedir (Peltzman, 1973: 24). Kamu okullarında eğitimlerini sürdürmeyi öngören öğrenciler, kolejlerde kullanılabilme imkânı olan eğitim kuponlarını aldıklarında, kamu okullarından ayrılıp eğitim masraflarının farkını ödemek suretiyle özel okullara yönelmektedir. Kupon yöntemi böylece özel okullara ve kolejlere olan talebi üst düzeye çıkararak kamu okullarına talebin azalması dolayısıyla bir etkinsizliğe yol açmaktadır (Browning ve Browning, 1983: 102).

Bazı yazarlarca da ailelerin okul seçiminde bulunurken abartılı reklamların etkisinde kalarak yanlış tercihte bulunabilecekleri ve dolayısıyla çocuklarını yanlış yönlendirebilecekleri endişesi üzerinde durulmaktadır (Oosterbeek, 1998: 229-230).

Tüm bu yöntemler hem devlet bakımından hem de öğrenciler bakımından birtakım risklere sahiptir. Uygulamada bu yöntemlerin önemli bir kısmında finansal yükün ve riskin çok önemli bir kısmının devletin üzerinde kaldığı görülmektedir. Uygun koşullarda borçlanma imkânının olmaması, borçlanma konusunda fazla alternatifin bulunmayışı gibi hususlar ise öğrencilerin zorlandıkları konulardır.

2.2.4. Hibrit Model Finansman Yöntemi

Yukarıda izah edilen ilk üç yöntemin avantajlı yönlerine yoğunlaşıp, riskleri en aza indirmeyi öngören hibrit model yeni bir finansman modeli olarak ele alınmaktadır. Bu modelde kamu bankaları ve özel bankalar bir “yükseköğretim finansman fonu” oluşturarak kaynak yaratmaktadır. Kredi vermek isteyen diğer tüm finansal kuruluşlar da kredi riskleri kendilerine ait olmak üzere söz konusu bu fona ortak olarak eğitim harcamalarını kredilendirmektedir. Devletin gözetim ve denetimindeki bir sigorta şirketi de sistemin sürdürülebilirliği bakımından önemli rol üstlenmektedir. Böylesi bir modelin temel hedefi devletin doğrudan katkısının az olduğu, devletin kontrolünde piyasa koşullarının işlediği ve sistemin kendisini finanse ettiği bir yapıyı işletebilmektir (Tekere ve Tekere, 2012: 309).

Benzer diğer bir sınıflandırmada ise vergi mükellefleri, hayırseverler, özel sektör, öğrenci ve aileleri yükseköğretimin finansmanında belirleyici olan temel aktörler olarak ele alınırken yükseköğretimin çok önemli bir kısmının söz konusu taraflarca finanse edildiği kabul edilmektedir (Johnstone, 2005: 52).

2.3. Yükseköğretimin Finansmanında Güncel Eğilimler

Yükseköğretimin finansmanı kullanılan kaynaklar ve çıktıların çeşitliliğine bağlı olarak çok kapsamlı ve karmaşık bir konudur. Yükseköğretim hizmetlerinin “niteliği”, “etkinliği” ve yükseköğretim hizmetlerinin sosyal adalet mülahazalarına uygun bir biçimde “sunumu” yükseköğretim hizmetlerinin finansmanı temelinde şekillenen başlıklardır. ABD gibi gelişmiş ülkeler başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeler de dahil birçok ülkede yükseköğretim hizmetlerinin finansmanında öğrenci ve ailelerin, vergi mükelleflerinin (devletin) ve yardımseverlerin sorumlulukları ne olmalıdır? Bu temelde bir finansman almaşığı geliştirilebilir mi? sorularına cevap aranmaktadır. 21. yüzyılın beklentilerini karşılayacak bir yükseköğretim sisteminin inşasında ve işletilmesinde arz ve talep yönlü finansman sorunlarının çözümü son derece önemli olacaktır (Johnstone, 2011: 348-349).

2.3.1. Finansman Kaynakları Bakımından Güncel Eğilimler

Yükseköğretimin finansmanında kamu kaynakları hemen her dönem birçok ülkede temel finansman kaynağı olmuştur. Bugün de kamu sektörünün, eğitim harcamalarının finansmanında temel aktör olması konusunda önemli bir tartışma yoktur. Ancak kamunun yükseköğretime daha düşük düzeylerde kaynak aktarması, sosyal niteliği üst düzeyde olan temel eğitime ise daha fazla kaynak aktararak eğitim harcamalarının kompozisyonunu değiştirmesi konusunda bir baskı ve yoğun bir tartışma yaşanmaktadır (Jimenez ve Patrinos, 2003: 453).

Yükseköğretimde personel ve cari harcamaların tümüyle öğrenciye yönelik olması nedeniyle bu harcamaların öğrenciler tarafından finanse edilmesi, yatırım harcamalarının ise uzun dönemli getirileri ve sermaye harcamaları niteliğiyle devlet tarafından karşılanması gibi bir yaklaşım da geliştirilmektedir. Bu yaklaşımda düşük gelirli öğrencilere, aldıkları eğitimin niteliğine ve öğrencinin ödeme gücüne göre yapılandırılacak bir ödeme planı ile yükseköğretimin ücretsiz sunulması benimsenmektedir (Söyler, 2009: 18). Aksi takdirde özellikle gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim hizmetlerinin finansman yapısı gelir dağılımındaki çarpıklıkları daha da derinleştirmektedir. Bu ülkelerde yükseköğretim hizmetlerinden genellikle gelir dağılımının üst diliminde yer alan nüfus yararlanmaktadır. Temel eğitimden bile güçlkle yararlanan düşük gelirli kesimler ise yükseköğretimin tümüyle devlet tarafından finanse edildiği bir yapıda ödedikleri vergiler ile bu harcamaları finanse etmiş olmaktadır (Fahim ve Sami, 2011: 66).

Bu noktada yükseköğretim hizmetlerinin finansmanı konusunun salt yükseköğretim değil, bir bütün olarak eğitim bütçesi üzerinden tartışılması gereken bir konu olduğu söylenebilir. Kamusal niteliği tartışmasız olan temel eğitime gerekli kaynağın aktarılamadığı ve dolayısıyla toplumsal beklentileri karşılayacak nitelikte bir temel eğitimin verilemediği, temel eğitimde çok önemli fırsat eşitsizliklerin yaşandığı, derin bölgesel farklılıkların söz konusu olduğu yapılarda yükseköğretim hizmetlerinin tümüyle ücretsiz sunulması yoğun tartışmalara yol açmaktadır.

Yükseköğretimin finansmanında ilk ve ortaöğretim hizmetlerinde olduğu gibi mali yükün neredeyse tümüyle kamunun üzerinde olduğu ülkeler bulunmakla birlikte fayda temelinde bir finansman modelinin tercih edildiği ülkeler de görülmektedir. Yükseköğretimde yaşanan finansman darboğazları, gelişmiş Avrupa ülkelerinde bile finansman yükünün vergi mükelleflerinden öğrenci ve ailelerine doğru kaymasına yol açmıştır (Mangan, Hughes ve Slack, 2010: 460). 1999-2004 yılları arasında Fransa’da ailelerin harcama payı %2,5’den %10’a, İtalya’da %2’den %18’e, Letonya’da %35’den

%48’e çıkmıştır. Böylesi yüksek artışlar diğer birçok AB ülkesi için de söz konusu olmuştur (Mäcris ve Mäcris, 2010: 194).

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’in yükseköğretim hizmetlerinin finansmanında nasıl bir yapısal dönüşüm geçirdiği incelendiğinde de ilk göze çarpan husus söz konusu ülkelerde (BRIC) yükseköğretim finansmanına özel sektör katkısının artmasıdır. Adı geçen ülkelerde üzerinde önemle durulan bir diğer husus, öncelikli olarak nitelikli eğitim ve araştırma çalışmalarıyla model olarak ortaya çıkmış başarılı yükseköğretim kurumlarına (üniversitelere) kamu desteğinin sağlanmasıdır (Carnoy, Froumin, Loyalka ve Tilak, 2014: 359-378).

Son yıllarda küreselleşme eğilimleri yükseköğretime olan sosyal ve ekonomik nitelikli gereksinimleri çeşitlendirerek artırmasına rağmen yükseköğretim harcamaları dünya genelinde önemli kesintiye uğrayan kamu bütçesi harcama kalemlerinden biri olmuştur. Geline nokta kısıtlı kamu kaynakları ve özel fonlar giderek artan yükseköğretim talebini karşılamaktan uzaktır. Bununla birlikte düşük ve orta gelirli ülkeler söz konusu finansman darboğazlarını aşabilmek için dizi önlem almaktadır (Sanyal ve Johnstone, 2011: 173). Bunlar:

- Bütçe kısıtlarına rağmen kamu desteğini sürdürmek,
- Üniversite yönetimlerini daha özerk hale getirmek, maliyetlerini düşürerek etkinliklerini artıracak yönetsel önlemleri alabilmelerini kolaylaştırmak,
- Başarılı üniversiteleri daha yoğun bir şekilde kamusal kaynaklarla teşvik etmek,
- Sanayi üniversite işbirliğini geliştirerek kaynak çeşitliliğini artırmak,
- Ciddi politik baskılar olmasına rağmen öğretim ücretlerini artırmak,
- Özel kesimin yükseköğretim yatırımlarını teşvik etmek,
- Öğrencilerin; uygun koşullarda borçlanmalarını kolaylaştıracak finansman modellerini geliştirerek çeşitlendirmek, kamu bankalarının yanısıra özel bankalardan da destek almalarını sağlamak,
- Kamu eğitim bütçesini ilk, orta ve yükseköğretim kademeleri arasında toplumsal rasyonaliteye uygun bir kurgu ile dağıtmak.

2.3.2. Yönetsel Gelişmeler

Hiç kuşkusuz yukarıdaki önlemlerin önceliği, uygulanabilirliği ülkeden ülkeye farklılık gösterecektir. Ne var ki, hangi ülke söz konusu olursa olsun bu önlemlerin birçoğunun uygulanmasında mevcut sosyal, ekonomik ve politik yapının işleyişinden kaynaklanan bir dizi zorluk yaşanacaktır. Bu zorlukların aşılmasında UNESCO ve OECD gibi kurumsal kapasitesi yüksek küresel işbirliği örgütlerinin katkısı önemlidir. Söz konusu ülkelerde yapısal dönüşümü kolaylaştıracak gerek finansman destekleri gerekse model önerilerinde ilgili kuruluşların yönlendirmeleri önemlidir.

Yükseköğretime yeterli kaynak aktarılması ve uygun finansman almaşıklarının belirlenmesi ilgili hedeflere ulaşılabilmesi bakımından son derece önemlidir. Ancak burada bir o kadar önemli olan husus yükseköğretime olabildiğince fazla kaynak aktarmanın yanında mali yönetim temelinde yönetsel etkinliği artıracak bir kurgunun oluşturulabilmesidir.² Bunların kurumsal bir yapıya kavuşabilmesinde performans

²Zambiya’nın beşeri sermaye stoku Kore’ye yakın olmasına rağmen ekonomik büyüme oranı Kore’ye göre çok düşüktür. Benzer şekilde ABD ile Ukrayna’da ortaöğretimdeki okullaşma oranları birbirine yakın olmasına rağmen ABD’de kişi başına gelir Ukrayna’ya göre dokuz kat daha fazladır. Bu sonuçlar mevcut kaynakların doğru önceliklerle ve doğru bir mali yönetim anlayışıyla kullanılmasının ne denli önemli

ölçümüne işlerlik kazandıracak bir mali yönetim revizyonu son derece önemlidir. Bu kapsamda saydamlığı ve hesap verebilirliği sağlayan ve etkinlik analizlerini yapan değerlendirme süreçlerinin yer aldığı üniversite mali yönetimleri hedeflerine daha kolay ulaşacaktır (Herbst, 2007: 65). Türkiye’de de yükseköğretime ayrılan kaynakların yetersizliği bir yana mevcut kaynakların etkin bir mali yönetim anlayışıyla kullanılıp kullanılmadığı sürekli tartışılan bir konudur. Sözgelimi 1975 yılında Türkiye işgücü verimliliği bakımından Kore, Şili ve Malezya gibi ülkelerin önünde iken 2000’li yıllarda bu ülkelerin gerisine düşmüştür (Yılmaz ve Kesik, 2010: 152).

Finansman yapı ve modelleri bakımından ülkeler arası bir karşılaştırma yapıldığında ülkelerin iktisadi ve mali yapılarına, kamu sektörünün ekonomideki payı ve verilen yükseköğretimin niteliğine göre (sosyal, fen, sağlık) birbirinden farklı uygulamaların söz konusu olduğu görülmektedir.

2.4. Türkiye’deki Gelişmelerin Dünya ile Kıyaslanması

Son yıllarda Türkiye’de, dünyada yaşanan kamu sektörünün yükseköğretimdeki payının azalmasına ilişkin gelişmeye zıt bir eğilim yaşanmaktadır. Açılan çoğu kamuya ait yeni yükseköğretim kurumlarına paralel olarak yükseköğretim harcamalarının GSYİH’ye oranında bir artış görülmektedir. Buna rağmen Türkiye ile OECD ülkeleri karşılaştırıldığında Türkiye’de yükseköğretime ayrılan payın GSYİH’ye oranının OECD ortalamasının gerisinde olduğu söylenebilir. Türkiye’de yükseköğretime ayrılan payın GSYİH’ye oranı yaklaşık %1 düzeyinde iken gelişmiş OECD ülkelerinde (ABD, Kanada, Kore ve Hollanda vd.) bu oran %2,5’e yakındır. Diğer OECD ülkelerinde ise %2 düzeyinde bir oran söz konusudur (OECD, 2009: 5). Ancak ilgili ülkelerde yükseköğretim kurumlarının kamu kesimi dışında başka kaynaklarca da desteklendiği ve %2,5’lik payda bunun da katkısının olduğu unutulmamalıdır. Türkiye’de ise yükseköğretim harcamalarının çok önemli bir kısmı kamu kesimi tarafından karşılanmaktadır. AB ülkeleri ile bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye’nin yükseköğretime ayırdığı payın AB ülkelerinin ayırdığı paya %80 düzeyinde yaklaştığı görülmektedir. Ancak ilk ve ortaöğretime ayrılan pay AB ortalamasının çok daha gerisinde kalarak AB’nin ayırdığı payın %55’i düzeyinde gerçekleşmektedir (OECD, 2009: 5; OECD, 2004: 1-2; Yılmaz ve Kesik, 2010: 133).

Yükseköğretim kademesinde öğrenci başına yapılan yıllık kamu harcama miktarı Norveç ve İsrail’de 20.000 doların üzerindedir. İsveç, Danimarka ve Finlandiya’da 15.000 doların üzerinde, Hollanda, Fransa ve ABD’de 15.000 dolara yakın, Portekiz, İtalya, Kore, Yeni Zelanda ve Avustralya’da ise 10.000-15.000 dolar arası harcama yapılmaktadır. OECD ortalaması ise yaklaşık 14.000 dolar düzeyindedir (OECD, 2013). İlgili harcama düzeyi Türkiye’de yaklaşık 3.000 dolar civarındadır (Ekinci, 2009: 120). Bu ülkelerin hemen tümünde kamu kesiminin böylesi yüksek harcama düzeylerinin yanında özel kesimin yükseköğretim harcamalarının da yüksek düzeyde oluşu aradaki farkı büyütmektedir.

Dünya üniversitelerinin gelir kaynaklarına bakıldığında bir çeşitlilik olduğu; kamu desteği kadar öğrenim ücretlerinin, işletme gelirlerinin ve araştırma proje gelirlerinin önemli gelir kaynakları olduğu görülmektedir. Fransa’daki üniversiteler hariç ABD ve AB’de birçok üniversitede yükseköğretimin finansmanına kamu

olduğunu göstermektedir. Bkz. Pritchett, L. (1996), Where Has All the Education Gone? *The World Bank Policy Research Working Paper*, 158’den aktaran Yılmaz ve Kesik, 2010.

desteği %50’nin altındadır (Cambridge Üniversitesi %21, Arizona Üniversitesi %32, California Üniversitesi %15, Copenhagen Üniversitesi %34, Oxford Üniversitesi %15) (Yılmaz ve Kesik, 2010: 133-136).

AB ile ABD üniversitelerinin gelir kaynakları karşılaştırıldığında da yapısal birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. ABD’de üniversitelerin gelir kaynakları arasında sırasıyla öğrenim ücretlerinin, üniversite işletme gelirlerinin ve araştırma projelerinden elde edilen gelirlerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. AB ülkelerinde ise Birlik içinde önemli farklar olmakla beraber üniversitenin gelir kaynakları arasında ilk sırada kamu katkısının ve araştırma projelerinden elde edilen gelirlerin yer aldığı almaktadır. ABD’de kamu katkısı %15-20 düzeyinde iken bu oran Fransa’da %70’e çıkmakta, İngiltere’de ise %18-%35 aralığında değişmektedir.

Türkiye ile söz konusu ülke grupları karşılaştırıldığında önemli mali yapısal farklılıkların olduğu söylenebilir. Öncelikle Türkiye’de yükseköğretim harcamalarına öğrenci ve ailelerinin katılımları çok düşük düzeydedir. 1988-2005 dönemi öğrenci katkı payı gelirlerinin toplam gelir kaynakları içindeki payının gösterildiği Tablo 2’ye bakıldığında ilgili periyotta Türkiye’de öğrenim ücretlerinin toplam gelirler içindeki payının neredeyse hiç (1996 yılı %7) %5’in üzerine çıkamadığı, kamu katkısının ise yaklaşık %95 düzeyinde seyrettiği görülmektedir. Türkiye’de üniversitelerin işletme gelirleri ve araştırma projelerinden elde edilen gelirleri de çok düşük seyretmekte, sadece tıp ve diş hekimliği fakültesine sahip üniversiteler döner sermayelerinden katkı sağlamaktadırlar.

Tablo 2’de 1988-2005 dönemi 18 yıllık ortalamaya bakıldığında da öğrenci katkı paylarının toplam gelir kaynakları içindeki payının yıllık ortalama %3,6 olduğu görülmektedir. Öğrenci katkı paylarının öğretim maliyetini karşılama oranı söz konusu olduğunda ise fakülteler arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002-2003 öğretim yılı içinde bir tıp fakültesi öğrencisi öğretim maliyetinin %3,8’ini, mühendislik fakültesi öğrencisi %12,7’sini, fen ve edebiyat fakültesi öğrencisi %11’ini, iki yıllık meslek yüksekokulu mezunu %12,3’ünü karşılamaktadır. Cari hizmet maliyeti en düşük olan açıköğretim öğrencisi ortalama maliyetin %33,7’sini, ikinci öğrenimdeki öğrenciler ise %50’sini aldıkları hizmetin bedeli olarak ödemektedir (Kesik, 2003: 212).

Tablo 2: Öğrenci Katkı Payı Gelirlerinin Toplam Gelir Kaynakları İçindeki Payı (%)

Yıllar	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Oran	3	1	2	1	1	2	3	4	7
Yıllar	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Oran	5	5	5	5	4	5	4	5	4

Kaynak: YÖK (2003), Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, Mart; YÖK (2007), Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi, Yayın No:2007-1, Ankara.

2009 yılı toplam üniversite harcamalarının finansman kaynaklarına göre dağılımına bakıldığında toplam harcamalarının %11’inin özgelirlerle, %86’sının hazine yardımı ve döner sermaye gelirleriyle, %3’ünün ise araştırma fonlarıyla karşılandığı görülmektedir (Yılmaz ve Kesik, 2010: 148; YÖK, 2007: 65).

Birçok ülkede yükseköğretim hizmetlerine artan talebin karşılanmasında özel yükseköğretim kurumlarından da yararlanılmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada özel yükseköğretim kurumlarının sayısında hızlı bir artış olmuştur. Kamu kaynaklarının yetersiz olduğu durumlarda, ödeme gücü yerinde olan öğrencilere bu tür alternatiflerin sunulması hem kamunun yükünü hafifletecek hem de ödeme gücü yeterli olmadığı için yükseköğretime gidemeyen başarılı öğrencilerin devlet desteğiyle çok daha elverişli koşullarda eğitimlerini sürdürmelerini sağlayacaktır. Nitekim bugün dünyanın birçok ülkesinde özel üniversiteler kendi üniversite sistemleri içinde önemli paya sahip olmuştur. Özel üniversitelerin yükseköğretim sistemi içindeki payı Güney Kore'de %80, Japonya, Belçika ve Hollanda'da %63-%76 arasındadır. Bu oran OECD ülkelerinde yaklaşık %14 düzeyinde iken Türkiye'de yaklaşık %6 düzeyindedir (Gölpek, 2011: 27). Bu oran Türkiye'de artma potansiyeline sahip bulunmakla birlikte sistemin tipik piyasa işleyişi içinde kalarak gelişmesi birtakım sorunlar doğurabilecek niteliktedir. Sürecin tümüyle arz ve talep dinamiklerinin işleyişine bırakılması durumunda eğitimde fırsat eşitsizliği giderek derinleşecektir. Devlet gerek söz konusu üniversitelerde düşük gelirli öğrenciler için koyduracağı burslu kontenjanlar ile gerekse ilgili üniversitelere giriş için belirleyeceği taban puanlarla süreci disipline etmeli, yeni fırsat eşitsizliklerinin oluşmasına engel olmalıdır.

3. Türkiye'de Yükseköğretimin Finansmanı Konusunda Bir Alan Çalışması

Çalışmanın bu kısmında öğrencilerin yükseköğretimin finansmanı konusunda mevcut duruma ilişkin düşünceleri ile alternatif finansman kaynakları konusunda talep ve beklentilerinin neler olduğunu belirlemeye yönelik anket uygulaması ve sonuçları üzerinde durulmaktadır.

3.1. Amaç

Türkiye'de öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına ilişkin değerlendirmeleri ve katılım konusundaki tercihleri pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların bir kısmında öğrencilerin yükseköğretime hazırlık amaçlı harcamalarının düzeyi, bir kısmında gelir seviyelerine göre hizmete katkı düzeyleri, bir kısmında ise finansman yöntemlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Sözgelimi Sakarya Üniversitesinde yapılan çalışmada yükseköğretimde finansman yöntemlerinin ne denli adaletli olduğu konusundaki algı belirlenmeye çalışılmaktadır. Söz konusu çalışmada, her dört öğrenciden üçü harçların çok yüksek olduğunu düşünürken harçların gelire göre alınmasını adil bulan öğrencilerin oranı %45'in üzerindedir. Harçların eşit olmasının gelir dağılımını bozucu etkiye sahip olduğunu düşünen öğrencilerin oranı ise %50'nin üzerindedir. Yükseköğretimin parasız olmasını savunan öğrencilerin oranı ise %65'dir. Ödeme gücü olan öğrencilerin elde ettikleri kişisel faydanın karşılığını ödemeleri gerektiğini düşünen öğrencilerin oranı ise %42'nin üzerindedir.³

Öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarının başarıları üzerindeki etkilerini görmeye çalışan bir başka çalışmada ise öğrencilerin maddi açıdan yeterli olanaklara

³Konuya ilişkin öğrenci eğilimlerini görmeye yönelik benzer bir çalışma için bkz. Saruç, N.T. (2011), Yükseköğretimin Finansmanı ve Finansman Yöntemlerinin Algılanan Adalet Düzeyi: Sakarya Üniversitesi Paydaş Görüşleri, Maliye Dergisi, Temmuz -Aralık, 161, 64-75.

sahip olmalarının başarılarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.⁴ Bu bağlamda öğrencinin finansmana belli bir oranda da olsa katılımı sağlanırken bu katılımın öğrencilerin sosyo-ekonomik durumunu sarsmamasına özen gösterilmesi sonucuna ulaşılmaktadır.

2007 yılında Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesinde yapılan bir çalışmada ise öğrenci ailelerinin aylık gelir seviyelerinin oldukça düşük olduğu saptanmaktadır. İlgili çalışmanın sonuçlarına göre ailelerin yaklaşık %67’si Türkiye ortalaması olan 1267 YTL’den daha düşük düzeyde gelire sahiptir.⁵ Bu durumun özellikle Doğu ve Güneydoğu’daki üniversitelerde öğrenimlerini sürdüren öğrenciler için çok daha belirgin olduğunu söylemek mümkündür.⁶

Yükseköğretimde gelir düzeyine göre finansmana katılım modellerinin orta ve düşük gelir grubu üzerinde birtakım etkilere sahip olacağı mutlaklıdır. Ancak öğrencilerin üniversiteye hazırlık amaçlı yapmış oldukları harcama miktarlarının özellikle orta gelir gruplarında önemli boyutlara ulaştığı da unutulmamalıdır. Hacettepe, Erciyes ve Cumhuriyet Üniversitelerini kapsayan bir çalışmada her üç üniversite birlikte ele alındığında öğrencilerin üniversiteye girebilmek için ortalama 4.475 TL hazırlık amaçlı harcama yapmış oldukları ortaya çıkmıştır.⁷

Bu çalışmada ise yukarıda bahsedilen araştırmalarda da değinilen öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına katkılarına (harçlar ve parasız yükseköğretim) ilişkin genel değerlendirmelerin yanında özellikle “katkı düzeyi” ile “eğitimin beklenen kalitesi” arasında bir değiş tokuş ilişkisi gözetip gözetmedikleri ölçülmeye çalışılmaktadır.

3.2. Yöntem

Araştırmanın ana kütesini Gazi Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi ve Harran Üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde lisans düzeyinde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. İlgili fakültelerden öğrencilerin seçiminde, araştırmacılara zaman ve ulaşılabilirlik açısından kolaylık sağladığı için kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma sonucunda elde edilen bulguların tüm Türkiye ve anakütleden ziyade örneklem/katılımcıların tutumlarını yansıttığı ve sonuçların tüm anakütle için genellenmesinin uygun olmayacağı söylenebilir. Anket çalışması için Gazi Üniversitesinden 388, Kırklareli Üniversitesinden 459 ve Harran Üniversitesinden 898 öğrenciden geri bildirim alınmış ve sonuç itibarıyla araştırma toplam 1745 lisans öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir.

Anketin uygulandığı üniversitelerin seçiminde yazarların kendi kurumlarında daha kolay araştırma yapabilecekleri düşüncesiyle Türkiye’nin farklı bölgelerindeki

⁴Özyaba, M. vd. (2013), Mimarlık Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Durumlarının Eğitim Sürecindeki Başarılarına Etkisi, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 18(2), 1-6.

⁵Sezgin, A. vd. (2008), Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Durumları ve Genel Eğilimlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 39(1), 1-8.

⁶Bu çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında başka bir çalışmada kullanılmak üzere öğrencilerin ve ailelerinin gelir düzeylerini ölçmeye yönelik sorular da sorulmuştur. Elde edilen bulgular ortalama gelir düzeylerinin söz konusu üniversitelerde okuyan öğrencilerde oldukça düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

⁷Ekinci, C.E. (2009), Türkiye’de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri, Eğitim ve Bilim, 34(154), 119-133.

ve farklı gelişmişlik düzeyindeki üniversiteleri ve şehirlerindeki öğrencilerin eğilimlerinin ölçülmek istenmesi etkili olmuştur.

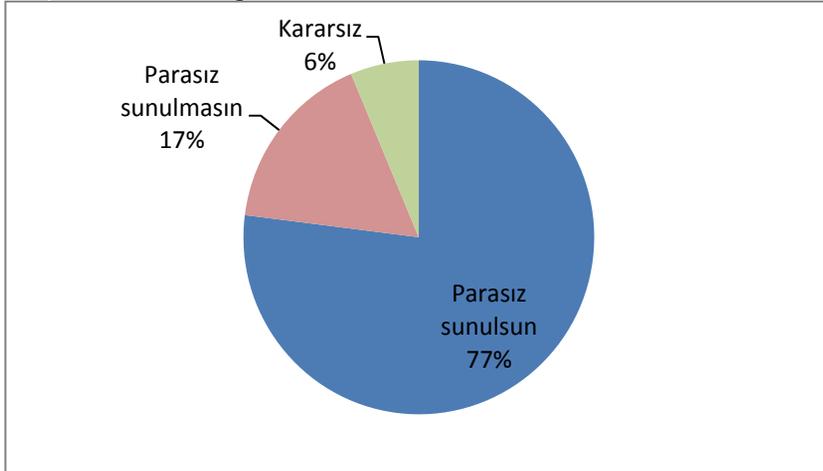
Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu, ilgili yazında konuya yönelik yapılan çalışmalardan ve bu konuyla ilgilenen uzmanların görüşlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Anket formunda öğrencilerin demografik bazı bilgilerinin öğrenilebilmesine yönelik sorulara ve Türkiye’de yükseköğretimin finansmanına ve temel sorunlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesine yönelik ifadeler yer verilmiştir. Çapraz kontrol yapılabilmesi amacıyla öğrencilerin görüşlerinin belirlenmesinde birbirine benzer sorulara başvurulmuştur. Tüm anket soru ve ifadelerine verilen cevapların ayrıntılı değerlendirilmesinin bir makalenin sınırlarını aşacak çalışmalara ihtiyaç göstermesi nedeniyle sadece belirli soru ve ifadelerine verilen cevaplar süzülerek araştırma kapsamında yorumlanmıştır. Ankette yükseköğretimin finansmanına ve temel sorunlarına ilişkin görüşler sınırları “1: Kesinlikle katılmıyorum”, “5: Kesinlikle katılıyorum” şeklinde ifade edilen 5’li Likert tipi ölçekler ile belirlenmiştir. Verilerin analiz edilmesi ile tüm ifadelerle ilişkin frekans bilgilerine ve yüzde oranlarına bulgular kısmında yer verilmiştir. Frekans bilgilerinin oluşturulmasında 1: Kesinlikle katılmıyorum ile 2: Katılmıyorum dereceleri ve 4: Katılıyorum ile 5: Kesinlikle katılıyorum dereceleri birleştirilmiş ve sonuçlar buna göre yorumlanmıştır.

3.3. Bulgular

Öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına ilişkin görüşleri 10 temel soru üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular kısaca şu şekildedir:

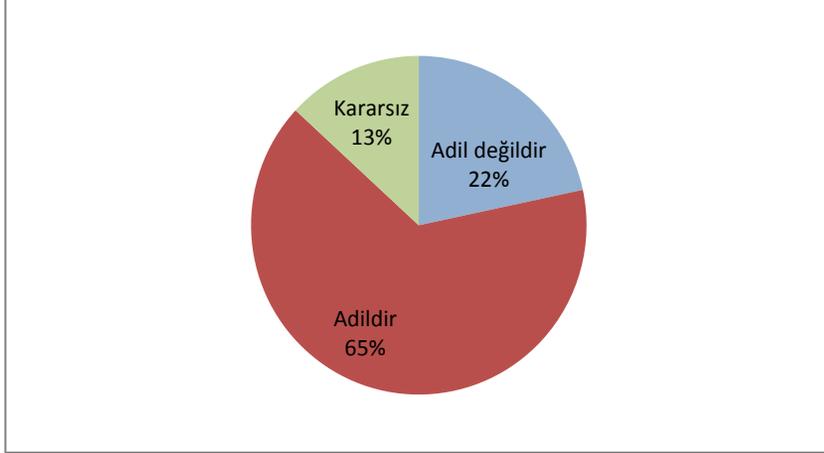
Öğrencilerin %77’si (Harran %73,6, Kırklareli %82,4, Gazi %75) yükseköğretimin parasız sunulmasını desteklerken %16,7’si (Harran %20,8, Kırklareli %12,9, Gazi %16,5) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %6,2’si ise kararsız kalmıştır.

Şekil 1: Yükseköğretim Parasız Sunulsun mu?

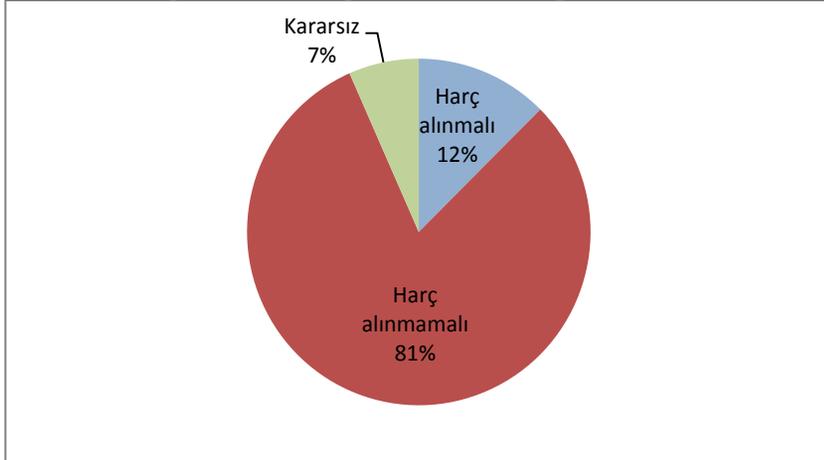
“Yükseköğretimin tüm öğrencilere parasız olması adil değildir” ifadesine öğrencilerin %21,6’sı (Harran %27,5, Kırklareli %14,6, Gazi %22,9) destek verirken %65,1’i (Harran %63,4, Kırklareli %70,8, Gazi %61,3) buna katılmamaktadır. Kararsız kalan öğrencilerin oranı ise %13,1’dir.

Şekil 2: Yükseköğretimin Tüm Öğrencilere Parasız Olması Adil midir?

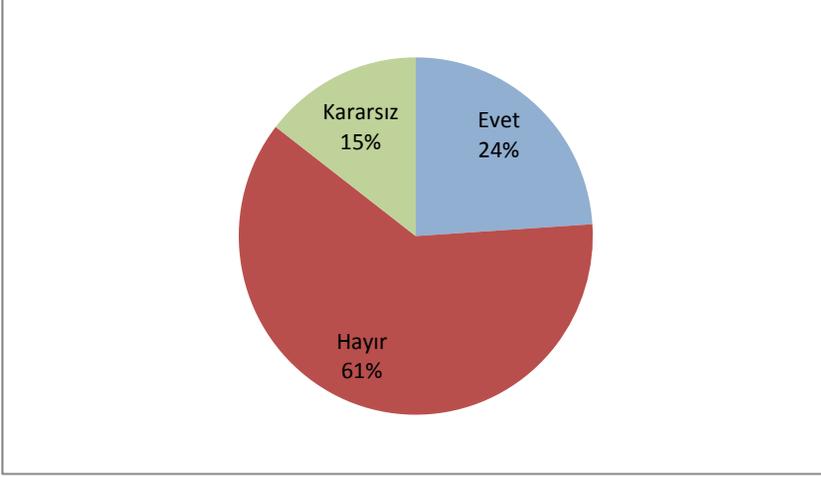
Öğrencilerin %12,5’i (Harran %16,6, Kırklareli %7,6, Gazi %13,4) örgün ve ikinci öğretimdeki tüm öğrencilerden harç alınmasını desteklerken %80,8’i (Harran %79,9, Kırklareli %87,2, Gazi %75,5) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %6,6’sı ise kararsız kalmıştır.

Şekil 3: Örgün ve İkinci Öğretimdeki Tüm Öğrencilerden Harç Alınmalı mı?

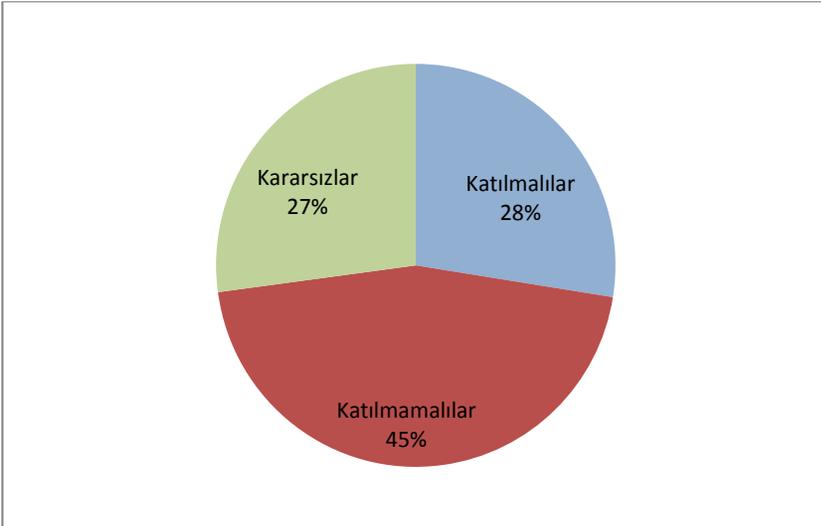
Öğrencilerin %23,9’u (Harran %28,9, Kırklareli %19,8, Gazi %23,2) gelir düzeyi yüksek öğrencilerden harç alınmasını, düşük olan öğrencilerden alınmamasını desteklerken %61,4’ü (Harran %59,4, Kırklareli %65,7, Gazi %59,3) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %14,5’i kararsız kalmıştır.

Şekil 4: Harç Yalnızca Yüksek Gelirli Öğrencilerden Alınmalı, Düşük Gelirli Öğrencilerden Alınmamalı

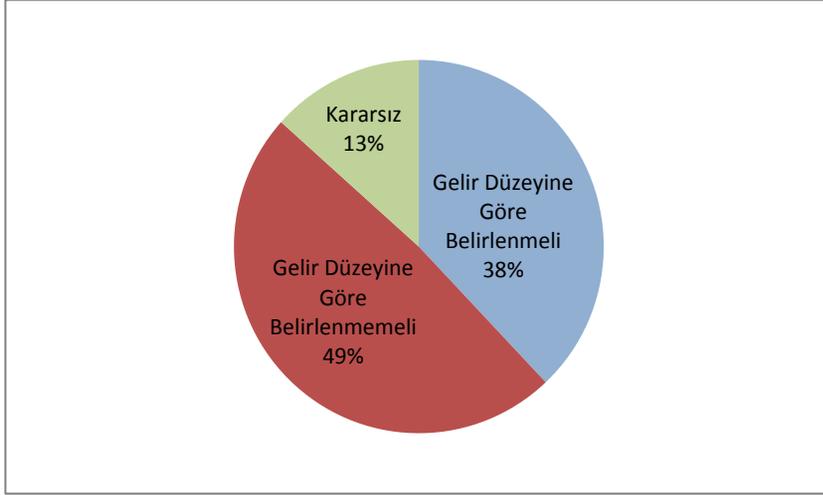
“Öğrenciler gelir düzeylerine göre kısmen de olsa yükseköğretim harcamalarının finansmanına katılmalıdırlar” ifadesine öğrencilerin %27,5’i (Harran %36,5, Kırklareli %22,6, Gazi %23,4) destek verirken %45,3’ü (Harran %43,1, Kırklareli %50,4, Gazi %42,5) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %27,1’i ise kararsız kalmıştır.

Şekil 5: Öğrenciler Gelir Düzeylerine Göre Kısmen de Olsa Yükseköğretim Harcamalarının Finansmanına Katılmalı mı?

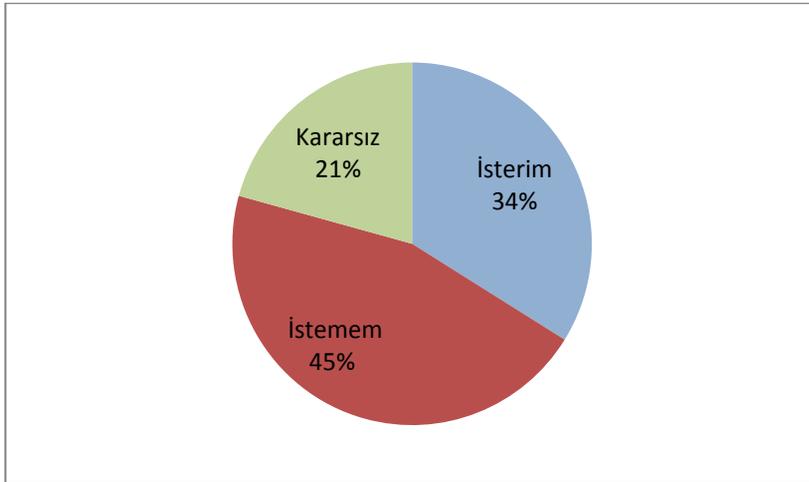
“Harç uygulamasının öğrencilerin gelir düzeylerine göre belirlenmesi”ni öğrencilerin %38,6’sı (Harran %48,6, Kırklareli %36,8, Gazi %30,4) desteklerken %49,5’i (Harran %46,9, Kırklareli %51, Gazi %50,6) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %13,6’sı ise kararsız kalmaktadır.

Şekil 6: Harç Uygulaması Öğrencilerin Gelir Düzeylerine Göre mi Belirlenmeli?

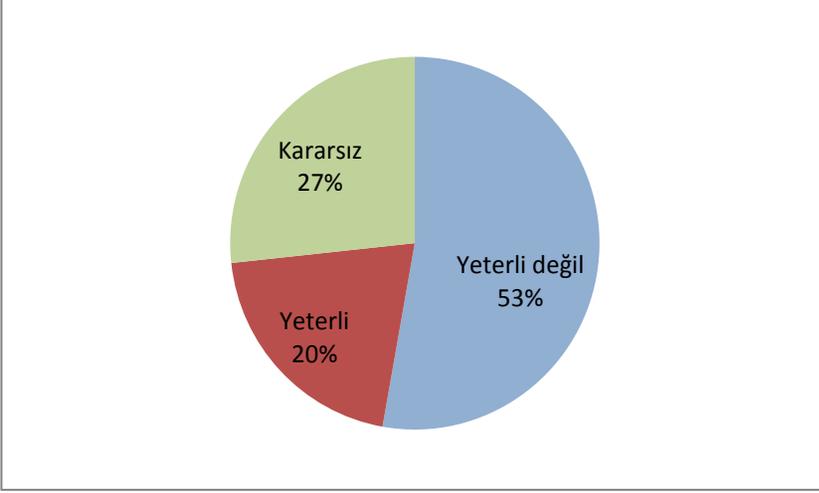
“Bir miktar harç verip daha kaliteli bir üniversitede okumak isterim” ifadesine öğrencilerin %33,8’i (Harran %46,3, Kırklareli %32,9, Gazi %22,4) destek vermekte, %45,3’ü (Harran %38,2, Kırklareli %47,1, Gazi 50,7) katılmamaktadır. %20,7’si ise kararsız kalmıştır.

Şekil 7: Bir Miktar Harç Verip Daha Kaliteli Bir Üniversitede Okumak İster misiniz?

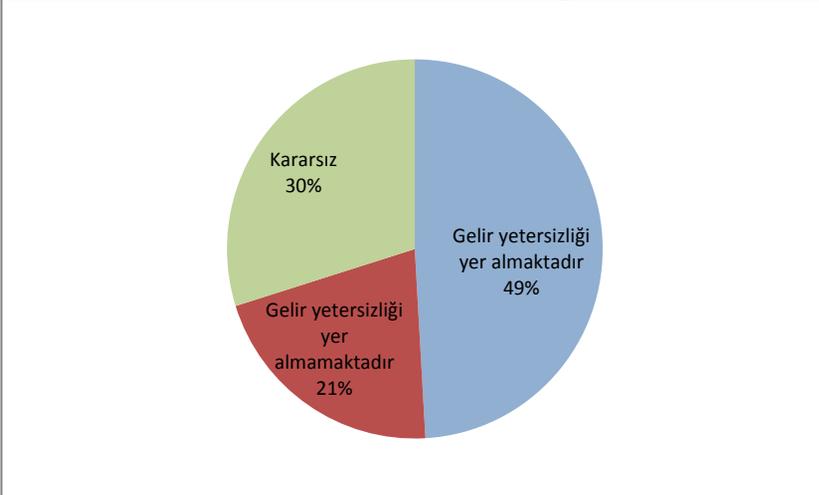
“Üniversitelerin gelirleri yetersizdir” ifadesine öğrencilerin %52,8’i (Harran %55,4, Kırklareli %58,7, Gazi %44,3) destek verirken %20,5’i (Harran %22,8, Kırklareli %15,3, Gazi %23,5) buna katılmamaktadır. Kararsız kalan öğrencilerin oranı ise %26,7’dir.

Şekil 8: Üniversitelerin Gelirleri Yeterli midir?

“Sorunların temelinde gelir yetersizliği yer almaktadır” ifadesine öğrencilerin %49’u (Harran %51,8, Kırklareli %55,3, Gazi %40) destek verirken %21,1’i (Harran %25,5, Kırklareli %13,9, Gazi %23,9) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %29,8’i ise kararsız kalmıştır.

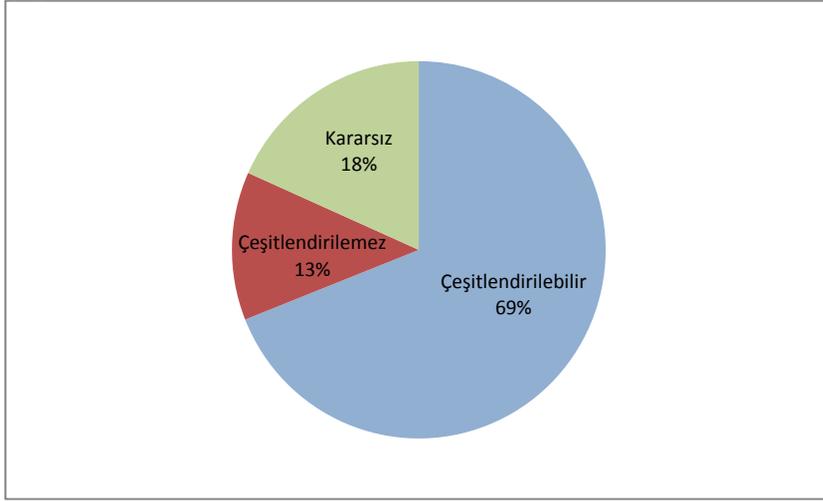
Şekil 9: Sorunların Temelinde Gelir Yetersizliği mi Yer almaktadır?

“Üniversite sanayi işbirliği artırılarak üniversitelerin gelirleri çeşitlendirilmelidir” ifadesine öğrencilerin %68,9’u (Harran %78,8, Kırklareli

%71,3, Gazi %56,7) destek verirken %12,7'si (Harran %13,5, Kırklareli %11,1, Gazi %13,6) buna katılmamaktadır. Öğrencilerin %18,3'ü ise bu değerlendirme karşısında kararsız kalmıştır.

Şekil 10: Üniversite Sanayi İşbirliği Artırılarak Üniversitelerin Gelirleri Çeşitlendirilebilir mi?

3.4. Değerlendirme

Her ne kadar farklı bölge ve gelişmişlik düzeyinden üniversiteler ve şehirler seçilmiş olsa da öğrencilerin anket sorularına genel olarak birbirine yakın cevaplar verdiği ancak bazı sorularda birtakım farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir.

Yukarıdaki bulgulara göre; öğrencilerin yarısından fazlası (%56) yükseköğretimin niteliğini yetersiz bulmaktadır ve kalite eksikliğinin sebebi olarak üniversitelerin gelir eksikliğini (%52,8) görmektedir. Ancak öğrenciler yükseköğretimin yine de parasız sunulmasını istemektedir (%77'si). Yükseköğretimi bedava talep eden öğrenci yüzdeleri, yükseköğretimin parasız sunulmasını adaletsizlik olarak değerlendirmeyen öğrencilerin oranıyla paralellik arz etmektedir. Bu soruya verilen %21,6'lık bedava yükseköğretim adaletsiz değildir, cevabı yükseköğretim parasız olmalıdır, eğilimini destekler niteliktedir. Benzer bir sonuç örgün ve ikinci öğretimdeki tüm öğrencilerden harç alınmasına ilişkin soruya verilen cevaplarda da ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin sadece %12,5'i harç alınmasına olumlu bakmaktadır. Bu üç soruya verilen cevap bakımından üniversiteler arasında esaslı bir fark görünmemektedir. Gelişmiş üniversite veya bir büyükşehir üniversitesi olarak Gazi Üniversitesi ile küçük bir şehirde kurulan genç Kırklareli Üniversitesi öğrencilerinin cevaplarında bir ayrışma söz konusu olmamaktadır. Elde edilen bulgular başka bir üniversitede yapılan benzer bir çalışma ile karşılaştırıldığında özellikle harçların gelir düzeyine göre alınması ve yükseköğretimin parasız sunulması konularında aynı eğilimlerin söz konusu olduğu görülmektedir (Saruç, 2011). Öğrencilerin bu bölümdeki genel nitelikli soruları, çevresel faktörlerin etkisiyle cevaplandırdıklarını düşünebiliriz. Gerek siyasi partiler gerekse sivil toplum kuruluşları tarafından yükseköğretimin parasız sunulması gerektiğine ilişkin

yıllardır dile getirilen görüşler ve siyasi iktidarın yakın bir zamanda harç uygulamasına son vermesinin öğrencilerin cevaplarını etkilediği düşünülmektedir. Anket uygulanan öğrencilerin çok büyük bir kısmının 2012 yılında harçların kaldırılmasından faydalanan öğrenciler olduğunu hatırlamakta da fayda vardır.

Nitekim öğrencilerin kendi durumlarını değerlendirmeyi gerektiren subjektif ifade ve sorulara verdikleri özel cevaplar, harçların kaldırılmasının yarattığı toplumsal rahatlama döneminde verdiğini düşündüğümüz cevaplardan biraz farklı olmaktadır. Öğrenciler “gelir düzeylerine göre kısmen de olsa yükseköğretim harcamalarının finansmanına katılmalıdırlar” ifadesine %27,5 oranında iştirak etmektedir (Harran Üniversitesinde %36,5, Gazi Üniversitesinde %23,4 Kırklareli Üniversitesinde %22,6). Bu oran gelir düzeyi yüksek öğrencilerden harç alınması, düşük olan öğrencilerden alınmamasına verilen %29,9 oranındaki destekle de uyumludur. Alınacak harçların gelir seviyesine göre farklılaştırılması söz konusu edildiğinde ise destek %38,6’ya ulaşmaktadır (Harran Üniversitesinde %48,6, Gazi Üniversitesinde %30,4, Kırklareli Üniversitesinde %36,8). Harran Üniversitesindeki öğrencilerin ortalama gelir düzeylerinin Gazi Üniversitesindekilerden düşük olması buna bağlı olarak öğrencilerin gelir düzeyine göre bir harç uygulaması ile finansman yüklerinin azalacağını düşünmeleri, tersine Gazi Üniversitesindeki öğrencilerin ise daha yüksek gelir düzeyleri nedeniyle daha ağır bir finansman yüküne katlanmak zorunda kalacaklarını düşünmeleri söz konusu farklılığa yol açan etkenler olabilir.

Ankette yükseköğretime öğrenci katkısını “doğrudan” ölçmeyi öngören “Bir miktar harç verip daha kaliteli bir üniversitede okumak isterim” ifadesine verilen cevaplar da büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin genel olarak %33,8’i bu ifadeye destek verirken desteğin boyutu üniversitelere göre değişmektedir. Fiilen aldıkları hizmetin kalitesiyle ters orantılı olarak öğrenciler almayı umdukları daha kaliteli yükseköğretim hizmetine daha fazla katkıda bulunmayı kabullenmektedir. Nitekim Gazi Üniversitesinde %22,4 olarak ölçülen oran Harran Üniversitesinde %46,3’e kadar ulaşmaktadır. Bu farklılıkta ilgili üniversitelerin kurumsal kapasiteleri ile buldukları şehirlerin sahip oldukları imkânların ve alternatiflerin önemli belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Üniversitelerin gelirlerinin yetersiz olduğunu, sorunların temelinde gelir yetersizliğinin yer aldığını ve üniversite sanayi işbirliğinin artırılarak üniversiteler gelirlerinin çeşitlendirilmesi gerektiğini düşünen öğrencilerin oranı ise %50’nin üzerindedir. Üniversitelerin sorunlarının temelinde yatan gelir yetersizliğini aşmak için “Üniversite sanayi işbirliği artırılarak üniversitelerin gelirleri çeşitlendirilmelidir” ifadesine öğrencilerin verdiği desteğin büyüklüğü (%68,9) alternatif finansman kaynakları bakımından en açık adresi işaret etmektedir. Üniversiteler arasında bir miktar farklılık olmakla beraber (Harran %78,8, Kırklareli %71,3, Gazi %56,7) ortalama oranın yüksekliği detaylı bir değerlendirme yapmayı gereksiz kılmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular Türkiye’de üniversitelerin gelirlerinin yetersiz olduğunu ve çeşitlendirilmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Türkiye’de eğitim bütçeleri ile ancak mevcut yapının işleyişi sağlanmakta, niteliği geliştirici yatırımlar yeterince yapılamamaktadır. Toplam nüfus içinde öğrencilerin ve genç nüfusun oldukça önemli bir yere sahip olması ve yükseköğretim konusunda giderek artan ve çeşitlenen toplumsal beklentilerin karşılanabilmesi eğitim bütçesinin reel olarak her dönem artırılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu

noktada cevabı aranan soru; öğrenci katkı payları veya öğrenim ücretleri gibi isimler altında yapılan ödemelerin yükseköğretimin finansmanındaki rolünün ne olması gerektiğinin bu konuda ne kadarlık bir potansiyelin olduğunun, öğrencilerin ailelerinin ve siyasi otoritenin bu potansiyeli harekete geçirme konusunda ne denli istekli olduklarının belirlenmesidir.

Hiç kuşkusuz sonraki aşamada en önemli husus söz konusu potansiyeli değerlendirecek modelin nasıl kurgulanacağı ve tarafların buna nasıl ikna edileceğidir. Çapraz sorularla da ortaya çıktığı gibi öğrenciler bir yandan yükseköğretimin niteliğinin geliştirilmesini istemekte ve nitelik düşüklüğünü üniversitelerin gelir yetersizliğine bağlamakta öte yandan ise finansmana katılım konusunda çok istekli bulunmamakta, yükseköğretimin ücretsiz sunulmasını talep edebilmektedir.

Bu noktada önemli bir eşik üniversite öğrencilerinin ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının belirlenmesini ve bunun üzerine inşa edilecek bir yükseköğretim finansman modeli etrafında tarafların uzlaşabilmesini sağlamaktır. Burada esaslı kurgu ödeme gücü yerinde olmayan öğrencilerin üniversite eğitimi boyunca kredilendirilmelerine olanak sağlayacak finansal yapıyı oluşturup işletebilmektir. Türkiye gibi ülkelerde yükseköğretim hizmetlerinin hemen tüm öğrencilere neredeyse bütünüyle ücretsiz sunulması eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması bir yana önemli eşitsizliklere yol açan etkilere sahip olabilmektedir. Ödeme gücüne göre inşa edilecek bir finansman modeli ile elde edilecek ilave fonlar çok düşük gelir seviyeleri nedeniyle yükseköğretime geçme ihtimali olmayan kesimlerin yükseköğretimle tanışmalarına olanak sağlayacaktır.

Sonuç

Türkiye’de yükseköğretim sorunlarının mevcut finansman yapısı ve yönetim anlayışıyla çözülmesinin çok güç olduğu ortadadır. Halen izlenmekte olan politika, büyük ölçüde kısıtlı bütçe büyüklükleri ile mevcut sistemin işleyişini sağlamaktan ibaret kalmaktadır. Nüfusun büyük kısmını oluşturan genç nüfusun artan ve çeşitlenen öğretim taleplerinin bu şekilde karşılanması uzun vadede mümkün görünmemektedir. Ödenek artışlarının öğrenci sayılarındaki artışların gerisinde kalması eğitim-öğretimin niteliğini tartışmalı hale getirirken mevcut sorunların daha da derinleşmesine ve fırsat eşitsizliklerinin giderek yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Yükseköğretim harcamalarına Türkiye’den çok daha fazla kaynak aktaran gelişmiş ülkelerin hemen hiçbiri Türkiye’nin maruz kaldığı yapısal sorunlar ile uğraşmamaktadır. Böylece gelişmiş ülkelerle Türkiye arasındaki fark, kapanmak bir yana gittikçe açılmaktadır. Bu çalışma ile gelişmiş ülkelerle aradaki farkın kapatılabilmesi için üniversitelerin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yükseköğretimin finansmanına öğrencilerin daha yüksek düzeyde katılımının sağlanması sonucuna ulaşılmaktadır.

Gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi bakımından üzerinde en fazla fikir birliği sağlanan seçenek üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesidir. Üniversitelerin araştırma projelerinden gelir elde edebilecek biçimde kurumsal kapasitelerinin geliştirilebilmesi, Ar-Ge yatırımlarında sanayi ile işbirliğinin artırılması ve performansı yüksek üniversitelere ilave performans ödeneklerinin tahsisi gibi uygulamalar da kaynak çeşitliliği noktasında üniversitelere ve kamuya önemli katkılar sağlayacaktır (Mutluer, 2008: 19-20).

Türkiye’deki öğrencilerin yükseköğretime katkı bakımından ilk bakışta olumsuz yaklaşımlarından bahsetmek gerekir. Öğrenciler teorik varsayımlara paralel olarak yarı kamusal mal olarak gördükleri yükseköğretim hizmetlerinden bedava (free-rider) yararlanmayı daha uygun görmektedir. Ancak araştırmanın diğer bulguları bu konuda bir hareket alanının varlığını işaret etmektedir. Öğrencilerin yükseköğretimin parasız olması ve öğrencilerden harç alınmaması gerektiğine ilişkin katı tutumları, çapraz sorulara verdikleri cevaplarda önemli derecede yumuşamaktadır. Harç kelimesinin yakın geçmişe kadar uygulanması dolayısıyla yarattığı olumsuz hava, öğrencilerin yükseköğretimin finansmanına katılması şeklinde formüle edildiğinde dağılmaktadır. Nitekim harçlara taraftarlık oranı (%12,5) öğrencilerin gelir düzeylerine göre yükseköğretim harcamalarının finansmanına katılması şeklindeki bir başka soruda %27,5’e kadar çıkmaktadır. Aynı öğrenci grubundan kendilerini de konuya dahil ederek cevap vermeleri istenen “bir miktar harç verip daha kaliteli bir üniversitede okumak isterim” sorusunda %33,8’lik bir cevap alınmaktadır. Sorulara verilen cevaplar birarada değerlendirildiğinde elde bulgular, yükseköğretim harcamalarına öğrencilerin katılımı konusuna öğrencilerin yaklaşık 1/3’ünün destek verdiğini göstermektedir. Anketten elde edilen bulguların yanısıra diğer saha çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlar da gelir düzeyine göre modellendirilecek bir harç uygulaması konusunda önemli bir direncin olmayacağı yönündedir. Orta ve düşük gelirlili öğrenciler için oluşturulacak uzun dönemli geri ödeme planları da söz konusu modele işlerlik kazandıracak önemli destek unsurları olacaktır. Buna uygun bir yapı oluşturulurken finansman yönteminin isimlendirilmesi veya kullanılacak kelimelerin seçimi konusunda özel ilgi gösterilmesi gerekmektedir (harç yerine katılma payı vb.). Tatminkâr bir modelin oluşturulması ve ortaya çıkacak ilave kaynaklarla çok daha nitelikli bir yükseköğretim hizmetinin söz konusu olacağı kamuoyuna anlatılabilmesi durumunda 1/3’lük desteğin daha da artacağı düşünülmektedir.

Anlaşılmaktadır ki, yükseköğretim hizmetlerinin finansmanı konusu salt yükseköğretim üzerinden değil, bir bütün olarak eğitim-öğretim bütçesi üzerinden tartışılması gereken bir konudur. Kamusal niteliği tartışmasız olan temel eğitime gerekli kaynağın aktarılamadığı, temel eğitimde çok önemli fırsat eşitsizliklerinin yaşandığı ve derin bölgesel farklılıkların söz konusu olduğu yapılarda temel eğitimin toplumsal beklentileri karşılayacak nitelikte sunulmadığı çok rahatlıkla söylenebilir. Böylesi yapılarda yükseköğretim hizmetlerinin tümüyle ücretsiz sunulması yoğun tartışmalara yol açacak niteliktedir.

Kaynakça

- Barrs, N. (1993), “Alternative Funding Resources for Higher Education”, *The Economic Journal*, May, 103, 718-728.
- Barrs, N. (2003), *Financing Higher Education: Comparing the Options*, 10 June, London School of Economics and Political Science, http://econ.lse.ac.uk/staff/nb/barr_HE_option030610.pdf. (Erişim Tarihi: 25.10.2014)
- Becker, G.S. ve Tamura, R. (1990), “Human Capital, Fertility and Economic Growth”, *Journal of Political Economy*, 98(5), 12-37.
- Bloom, E.D., Hartley, M. ve Rosovsky, H. (2006), “Beyond Private Gain: The Public Benefits of Higher Education”, Forest, J.J.F. ve Altbach, P.G. (der.),

- International Handbook of Higher Education. Part One: Global Themes and Contemporary Challenges* içinde, Springer,
- Browning, E.K. ve Browning, J.M. (1983), *Public Finance and the Price System*, Second Edition, New York: MacMillan Publishing.
- Buchanan, J.M. (1987), *Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Carnoy, M., Froumin, I., Loyalka, P.K. ve Tilak, J.B.G. (2014), “The Concept of Public Goods, the State, and Higher Education Finance: A View From the BRICs” *High Education*, 68, 359-378.
- Cohn, E. ve Geske, T.G. (1990), *The Economics of Education*, Third Edition, United States: Pergamon Press.
- Demange, G., Fenge, R. ve Uebelmesser, S. (2014), “Financing Higher Education in a Mobile World”, *Journal of Public Economic Theory*, 16(3), 343-371.
- Doyle, C. ve Martin, W. (1994), “Education, Externalities, Fertility and Economic Growth” *Education Economics*, 2(2), 129-168.
- Duran, M. (1987), “Yükseköğretim Harcamalarının Finansmanı ve Etkinliği”, *III. Maliye Eğitimi Sempozyumu*, Gebze, 111-139.
- Ekinci, C.E. (2009), “Türkiye’de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri”, *Eğitim ve Bilim*, Cilt: 34, Sayı: 154, 119-133.
- Fahim, Y. ve Sami, N. (2011), “Adequacy, Efficiency And Equity of Higher Education Financing: The Case of Egypt” *Prospects*, 41, 47-67.
- Friedman, M. (1962), *Capitalism and Freedom*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Gölpek, F. (2011), “Yükseköğretim Finansman Politikasında Yeni Bir Yaklaşım: Maliyet Paylaşımı”, *Yükseköğretim Dergisi*, Haziran, 1(1), 25-33.
- Güngör, N.D. (1997), “Education and Economic Growth in Turkey 1980-1990: A Panel Study”, *METU Studies in Development*, 24(2), 185-214.
- Hanushek, E.A. ve Woessmann, L. (2010), “Education and Economic Growth”, Amsterdam: Elsevier, *International Encyclopedia of Education*, 2, 245-252.
- Herbst, M. (2007), *Financing Public Universities: The Case of Performance Funding*, Higher Education Dynamics 18, The Netherlands. <http://www.springer.com/series/6037> (Erişim Tarihi: 25.10.2014)
- Human Development, Washington, USA, 54441.
- Jimenez, E. ve Patrinos, H.A. (2003), “Curious George: The Enduring Psacharopoulos Legacy on the Economics of Education in Developing Countries”, *Economics of Education Review*, 22 (2003), Economics of Education Review 22, 451-454.
- Johnstone, D.B. (2005), “Cost-Sharing and the Cost-Effectiveness of Grants and Loan Subsidies to Higher Education: Cost-Sharing and Accessibility in Higher Education: A Fairer Deal?”, *Higher Education Dynamics*, 14, 2006, 51-77.
- Johnstone, D.B. (2009), “Worldwide Trends in Financing Higher Education: A Conceptual Framework”, Jane Knight (der.), *Financing Access and Equity in Higher Education Global Perspectives on Higher Education A Conceptual Framework* içinde, Sense Publishers, 17, 1-18.
- Johnstone, D.B. (2011), “Financing Higher Education: Who Should Pay”, Altbach, P.G., Gumport, P.J. ve Berdahl, R.O. (der.), *American Higher Education in the*

- Twenty-First Century: Social, Political, and Economic Challenges* içinde, USA: The Johns Hopkins University Press, 347-369.
- Kesik, A. (2003), *Yükseköğretimde Yeni Bir Finansman Modeli Önerisi: "Bütünsel Model"*, Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2003/362, Ankara.
- Machlup, F. (1970), *Education and Economic Growth*, New Jersey: University of Nebraska Press.
- Mäcrıř, M. ve Mäcrıř, A. (2010), "Private Funds Financing of European Higher Education Annals of The University of Petrořani", *Economics*, 10(4), 193-200.
- Mangan, J., Hughes, A. ve Slack, K. (2010), "Student Finance, Information and Decision Making", *High Education* 60, 459-472.
- Mark Blaug, M. (1992), (Ed.), *The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education*, Cambridge, Edward Elgar Publishing Limited.
- Musgrave, R.A. ve Musgrave, P.B. (1989), *Public Finance in Theory and Practice*, International Student Edition, Fifth Edition, United States: McGraw-Hill.
- Mutluer, K. (2008), *Türkiye'de Yükseköğretimin Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri*, Ankara, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2008/380.
- North, D.C. ve Miller, R. (1973), *The Economics of Public Issues*, New York: Harper&Row Publishers.
- OECD (2004), *Economic Survey of the United Kingdom: Graduate Contributions for Higher Education*, OECD Economic Surveys: United Kingdom, ISBN 92-64-02022-5.
- OECD (2009), *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*.
- OECD (2012/5), "Economic Indicators in Focus", <http://www.oecd.org/edu/50495363.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2014)
- OECD (2013), *Education at a Glance 2013*, OECD Indicators.
- Oosterbeek, H. (1998), "Innovative Ways to Finance Education and Their Relation to Lifelong Learning", *Education Economics*, (Dec.), 6(3), 229-230.
- Özyaba, M., Polat, S., Erbil, Y. ve Yurtkuran, S. (2013), "Mimarlık Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Durumlarının Eğitim Sürecindeki Başarılarına Etkisi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-6.
- Parry, T.R. (1997), "Theory Meets Reality in the Education Voucher Debate: Some Evidence from Chile", *Education Economics*, 5(3), 307-331.
- Peltzman, S. (1973), The Effects of Government Subsidies-in-Kind on Private Expenditures: The Case of Higher Education, *Journal of Political Economy*, 81/1, 1-27.
- Pritchett, L. (1996), Where Has All the Education Gone?, *The World Bank Policy Research Working Paper s.158' den aktaran* Yılmaz ve Kesik, 2010.
- Psacharopoulos, G. (1984), "The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons", içinde: John W. Kendrick (Ed.), *International Comparisons of Productivity and Causes of the Slowdown*, Cambridge, MA: Ballinger/American Enterprise Institute, 335-357.
- Samuelson, P.A. (1954), "The Pure Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 387-389.
- Sanyal, B.C. ve Johnstone, D.B. (2011), "International Trends in the Public and Private Financing", *Prospects*, 41, 157-175.

- Saruç, N.T. (2011), “Yükseköğretimin Finansmanı ve Finansman Yöntemlerinin Algılanan Adalet Düzeyi: Sakarya Üniversitesi Paydaş Görüşleri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 161, Temmuz-Aralık, 64-75.
- Sezgin, A., Erem, T. ve Aksoy, A. (2008), “Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Durumları ve Genel Eğilimlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 39(1), ISSN: 1300-9036, 1-8.
- Shen, H. ve Ziderman, A. (2008), “Student Loans Repayment and Recovery: International Comparisons”, *Discussion Paper Series No 3588*, IZA-DP, 1-33.
- Söyler, İ. (2009), “Yükseköğretimin Finansmanı: Yeni Beklentiler ve Hedefler Işığında Normatif Bir Yaklaşım”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 72, 3-26.
- Stiglitz, E.J. (1988), *Economics of the Public Sector*, New York: Norton and Co.
- Teker, S. ve Teker, D. (2012), “Yükseköğretim Finansmanı Türkiye İçin Model Önerileri”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 301-314.
- The World Bank (2010), *Financing Higher Education in Africa*, Directions in Development
- Vališová, Ing.D. (2009), “Theoretical Aspects of Financing Higher Education”, *The Young Economists Journal*, 1, 111-116.
- Yılmaz, H.H. ve Kesik, A. (2010), “Yüksek Öğretimde Yönetmelik Yapı ve Mali Konular: Türkiye’de Yüksek Öğretimde Yönetmelik Etkinliği Artırmaya Yönelik Bir Model Önerisi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, Ocak-Haziran, 124-163.
- YÖK (2003), *Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Mart.
- YÖK (2007), *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, Yayın No:2007-1, Ankara.